

ŒİDDET VE POLİTİKA:

FELSEFEDE TEMEL TARTIŒMALAR VE KONUMLAR

M. ERTAN KARDEŒ

VakıfBank Kültür Yayınları: 0188
Felsefe: 019

**ŞİDDET VE POLİTİKA:
FELSEFEDE TEMEL TARTIŞMALAR VE
KONUMLAR**
M. ERTAN KARDEŞ

Proje Editörü ve Son Okuma
M. Halit Çelikyön

Kapak Görseli ve Sayfa Uygulama
Faruk Özcan

Kitap Editörü
Dr. Tacettin Ertuğrul

VakıfBank Kültür Yayınları
Büyükdere Caddesi
No: 97 - Kat 4
Şişli 34394 İstanbul
Telefon: 0 212 354 5730
www.vbky.com.tr - info@vbky.com.tr
Sertifika No: 40141

© Vakıf Pazarlama San. ve Tic. A.Ş., 2022

ISBN 978-625-7447-42-3

Kitabın Türkçe yayın hakları VakıfBank Kültür Yayınları'na aittir. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak sınırlı alıntılar dışında, yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir elektronik veya mekanik araçla çoğaltılamaz. Eser sahiplerinin manevi ve mali hakları saklıdır.

Baskı

Turkuvaz Haberleşme ve Yay. A. Ş.
Güzeltepe Mahallesi Mareşal Fevzi
Çakmak Caddesi B Blok No: 29/1/1
Eyüpsultan İstanbul
Telefon: 0212 354 3000
Sertifika No: 46403

1. Baskı: Aralık 2022

ŞİDDET
VE
POLİTİKA

FELSEFEDE TEMEL
TARTIŞMALAR VE
KONUMLAR

M. ERTAN KARDEŞ

M. ERTAN KARDEŞ

Felsefe eğitimini Galatasaray,
Paris I Panthéon-Sorbonne ve
İstanbul Üniversitelerinde almıştır.
Araştırmalarını Walter Benjamin,
Cornelius Castoriadis ve Carl Schmitt
üzerine yapan M. Ertan Kardeş'in
yapıtlarından bazıları şunlardır:
Schmitt'le Birlikte Schmitt'e Karşı,
Politik Felsefe Açısından Carl Schmitt
ve Düşüncesi, Dar Kapıdaki Mesih,
Walter Benjamin ve Politik Felsefesi
(der.), *Politik Felsefe Nedir?* (haz.),
Yönsüzleşmiş Savaşlar: Politik Felsefenin
Bir Sınır Meselesi Olarak Savaşın Dair ve
Çağımız ve Thomas Hobbes (ed.). Hâlen
İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
Felsefe Bölümünde öğretim üyesi olan
Kardeş, politik felsefe ve çağdaş felsefe
alanlarında dersler vermektedir.

İÇİNDEKİLER

Teşekkür	7
Giriş	9

1. BÖLÜM

Saldırma ve Saldırganlık Hâlinde Şiddete	15
İnsanın Saldırganlık İtkisi	16
Uygarlık Yıkıcı mıdır?	22
Kaslarda Biriken Saldırganlık ve Sömürü	28

2. BÖLÜM

Politika ve Şiddet Karşılığı	33
Şiddet Karşısında Politika	33
Şiddete Karşı Söz	37
Geçiş 1: Şiddet Bütünüyle Savunulabilir mi?	42

3. BÖLÜM

Karşı-Şiddet Fikri	45
Yapay Bir Aygıt Olarak Devlet	46
Şiddet ve Tanınma	49
Yasal Şiddet Tekeli Olarak Devlet	53
Geçiş 2: Devlet Her Zaman Meşru Şiddet Tekeli Olabilir mi?	57

4. BÖLÜM

Politika ve Şiddetin Biraradılığı Fikri	63
Başkaldırı Olarak Şiddet	63
Araç Olarak Şiddet	68
Şiddet ve İktidarın Akralılığı	71
Hukuk ve Şiddetin Suç Ortaklıkları	78

Sonuç Yerine: Politik Şiddete Karşı Koyulabilir mi?	85
Kavram Haritası	91
Kaynakça	93
Dizin	101

TEŞEKKÜR

Kitabın hazırlanması süreçlerinde “Politik Felsefe”, “Çağdaş Politik Felsefe Tartışmaları” ve “Walter Benjamin’de Tarih, Hukuk ve Politika” gibi beş yılı aşkın bir süredir verdiğim derslerdeki, dönemlere özgü farklı okumaların etkisi büyük olmuştur. İstanbul Üniversitesi’nden bu kitapla ilgili destekleyici olan başta hocam Prof. Dr. Cengiz Çakmak olmak üzere Prof. Dr. Ali Engin Oba, Prof. Dr. A. Emre Ateş, Doç. Dr. Ateş Uslu, Doç. Dr. Özgüç Güven, Arda Telli, Haluk Doğan, H. Yavuz Aytekin ve felsefe talebelerine teşekkür ederim. Ayrıca son okumaları ve önerileri için teşekkür etmek istediğim meslektaşlarımın isimlerini anmak isterim: Prof. Dr. Kurtul Gülenç, Prof. Dr. Funda Günsoy, Doç. Dr. Mustafa Poyraz, Dr. Tacettin Ertuğrul, Dr. Emre Erkan, Dr. Serpil Tunç-Ütebay, Dr. Eylem Yolsal-Murteza ve Fatma Girgin-Kardeş. Son olarak bu yayını mümkün kılan Halit Çelikyön ve VakıfBank Kültür Yayınlarına teşekkürü bir borç bilirim.

GİRİŞ

Şiddet ne ölçüde kavramsallaştırılabilir? Kavram ile gerçeklik arasındaki bir etkinlik olarak felsefe şiddeti hangi zeminlerde düşünülebilir kılar? Gündelik dilde “şiddet” denilince zihnimizde çok sayıda “şiddet sahnesi” ve “görüntüsü” canlanır ancak söz konusu, kavramla iş gören felsefede şiddeti tartışmak olunca, şiddetin dolayimsızlığı ve aniliği onu kavramayı güçleştirir. Ama gerçekten de şiddet bütünüyle dolayimsız mıdır? Bu başlangıç soruları şiddet bahsini kavramsal olarak ele almaya ilişkin zorlukları ortaya koymaktadır. Bu kitap yöntem olarak şiddete sıfat eklemek ya da onunla isim tamlaması oluşturmak suretiyle –a şiddeti, b şiddeti, c şiddeti vs.– şiddet sorununa eğilmeyecektir; bu metin aksine çok biçimli ve çok boyutlu bir konuyu kısmi bir alan oluşturma yoluyla ele almak yerine onun kavranmasına yönelik çoklu bir strateji izlemenin daha etkili olacağı kabulünden yola çıkmıştır.

Bu yöntem öncelikli olarak politik felsefe tartışmaları açısından şiddet konularını ele almayı içermektedir. Filozof odaklı bir yaklaşım yerine, filozofların savunduğu konumları ve özellikle onların arasındaki tematik ve kavramsal farklılıkları öne çıkaran bir yaklaşım izlenecektir. Dolayısıyla bir filozofun şiddet bahislerini ilgilendiren tüm konulardan ziyade o konuların bir bakiyesi olarak şiddeti nasıl tartıştığı görülmeye çalışılacaktır. İkinci olarak şiddet hakkında her tartışmayı özetlemeye ve kuşatmaya çalışan bir el kitabı üretilmesi hedeflenmemektedir; felsefi

sorunları belirli karşıt ve paydaş tezler etrafında ele alan bir kitap amaçlanmaktadır. O hâlde şiddet kavrayışlarını ve farklı tezleri bir deneme çerçevesinde ele alan bu metin, temel tartışmaların birbirlerine mesafesini ortaya koyan bir yaklaşım üretmektedir.

Şiddet bahsini ele almak aynı zamanda kelime dağarcığı-nın kullanımına ilişkin bir dikkati de gerektirmektedir¹ Saldırma (Fr. aggression), saldırganlık (Fr. agressivité), kabalık (Fr. brutalité), zulüm (Fr. cruauté), zor (Fr. contrainte), zorlayıcı tedbir (Fr. coercion), güç/kuvvet (Fr. force), kudret (Fr. puissance), iktidar (Fr. pouvoir, İng. power), şiddet/iktidar (Alm. Gewalt), kötülük, tahakküm/hâkimiyet, nefret, başkaldırı ve terör gibi kavramları birbirleriyle ilişki içinde düşünmek gerekmektedir. Psikanalizden hukuka, antropolojiden sosyolojiye farklı disiplinlerin ürettiği bilgiler bu ilişki ağına böylelikle dâhil olmaktadır. Ne saldırma fiillerini betimleyerek ne de bütünüyle ahlaki bir kötülük kavramına başvurarak şiddet tartışmasını çözümleriz. Farklı kavramların hem birbirleriyle olan ilişkisini hem de özgül, indirgenemez boyutlarını ele almak zorunlu görünmektedir. Tabii aynı şekilde ilişkili kavramları karşıtlarıyla birlikte değerlendirme konusu yapmak da önemli duruyor.

Platon'un *Gorgias* diyalogunda Sokrates ve Polos ile Kallikles arasında bir karşıtlık yaratmaya çalışmasının nedeni, filozofu yani Sokrates'i hakikate tartışma, ikna ve söylemle yaklaşan; sofist yani Polos ve Kallikles'i ise ikna yerine güce başvurmayı doğal karşılayan figürler olarak konumlandırmasıdır². Platon'daki bu konumlandırma, felsefesinde aklı şiddetin karşısına yerleş-tirmesiyle ilgilidir. Platon'un kurduğu ikilikte; filozof bir şeyin

1. Bkz. Kitabın sonundaki kavram haritası.

2. Bkz. Platon, "Gorgias", *Diyaloglar*, çev. M. C. Anday, İstanbul: Remzi, 2010, 453a, 53. Bkz. Platon, *Gorgias*, çev. M. Canto-Sperber, Paris: GF Flammarion, 1987, 453a, 135.

aslına araştırmayı görev edinirken karşısındaki sofist şiddeti doğal gúc olarak meşrulaştırır. Bunun için sofistin dűřüncesi sahte teknik üretiminden başka bir řey değildir.

Kallikles tarafından (483a-484a) gücü kullanmanın doğallığı ve hukukun da bu gücün dağılımlını sağlayan unsur olduğu gerekçelendirilmeye çalışılır. Böylece adalet gücünün hukuku olarak tezahür edecek, yaratılan şiddet ise doğallaştırılacaktır. Platon ise Sokrates üzerinden felsefeyi iyinin ve doğrunun sevgisi olarak şiddete karşı olarak konumlandırır. Platon'un böylece şiddete karşı akıl ve hakikati savunması felsefe tarihindeki baskın bir geleneğin başlatıcısı olmasını da sağlamıştır.

Felsefe tarihinde bir başka karşıtlık kurma şekli ise iktidar ve şiddet arasındadır. İktidar kurma gerçekten de insanları şiddetten uzaklaştırmanın bir aracı mıdır? İktidar ile şiddeti karşıt olarak mı, şiddete karşı bir başka şiddet olarak mı yoksa belirli bir sarmal içinde mi ele almak gerekmektedir? Bu üç farklı tutum, çalışmada ortaya konulacaktır. Bunun için iktidar, gúc ve şiddet arasında kurulan kavramsallaştırma denemelerinin hem çeşitli-liđi göz önünde bulundurulmalı hem de onları ele alma tarzlarının farklı felsefe stratejileri olduğu dűřünülmelidir. Platon'dan Arendt'e "şiddet tamamen dışarıda bırakılmalıdır" tezini savunan filozoflar olduğu gibi Sorel, Lenin, Troçki ve Sartre gibi "şiddet bir řeye yarar" tezinin de oldukça yaygın olduğu hatırda tutulmalıdır. Raymond Aron'un ki gibi şiddetin indirgenemezliğini kabul eden ancak şiddet halleri içinde iletişimin ve normun önünü açan kuruluşları destekleyen girift tezler de mevcuttur.

Julien Freund'un tüm bu farklı tezlere ve kavram kullarımlarına Platoncu bir şekilde kesinlik kazandırmaya çalıştığı söylenebilir.³ Freund açasından gúc [Fr. force], hesaplayabilece-

3. Bkz. Julien Freund, *Qu'est-ce que la politique?*, Paris: Seuil, 1965, 133. Bkz. Julien

ğimiz, geliştirebileceğimiz, olağan etkinliğimizin bir parçasıdır. Kudret [Fr. puissance] ise buna karşın çoğalan, halka halka yayılan bir özelliğe sahiptir. Freund'a göre güç fiziğe, kudret ise metafiziğe aittir. Bu yüzden şiddet, gücün kötüye kullanılması değil kudretin kötüye kullanılmasıdır⁴. Şiddet, kudretin bozulmuş halidir. Bu bağlamda güç, şiddetin dengeleyici bir unsuru olarak belirmektedir. Gücü, fizik bağlamında kullanan Freund, güce karşı mukavemet/direnış olmasını öngörmektedir: Bu açıdan politikada güç, zor [Fr. contrainte] kullanımını gerektirir. Freund zor ile şiddeti [Fr. violence] ayırt eder. Basitçe zoru gücün, baskıyı [Fr. oppression] ise şiddetin bir tezahürü olarak düşünür. Sahiden zor ile baskı arasındaki ayrımı sonuna kadar muhafaza etmemiz mümkün müdür?

Freund'un tezleri bir yandan meseleye ilişkin kavramları netlikle ayırt etmek açısından önemli görünmekte ancak diğer yandan Kervégan'ın altını çizdiği gibi bu netlik arayışı "basitleştirici"⁵ bir özellik taşımaktadır. Freund, Platoncu bir rasyonalite ile kavramları ayırttırmaya hatta şiddet olan ile olmayan arasında sınırı çizmeye girişir. Ancak sınır çekme denemesinin başarısızlığı özellikle politik eylemin içeriği tartışmalarında daha belirgin hâle gelmektedir. Dolayısıyla Freund'un hem bu ayrımları hem de başarısızlığı aslında önemli tartışma noktalarına işaret eder: Güç ile şiddet arasındaki bağ acaba daha derin bir ilişkiselliğe mi gönderme yapmaktadır? Şiddeti cehaletle özdeşleştiren Platoncu gelenek, politik birliği savunmak için, sadece kırılğan söze güvenmediğine göre, güç kullanımını reddetmez. O hâlde güç ile şiddet arasında bir ayırım üretme çabası bir meşruiyet sınırı oluş-

Freund, *L'essence du politique*, Paris: Dalloz, 2003, § 116 - § 117, 512-524.

4. J. Freund, *L'essence du politique*, Paris: Dalloz, 2003, 514.

5. Jean-François Kervégan, "Politique, Violence, Philosophie", *Lignes*, 1995/2, no 25, 58.

turma girişimidir. “Politik mekânı savunmak güç ve zor kullanımını gerektirir ama bu meşrudur.” teziyle şiddete karşı çıkarken şiddet sarmalının bir parçası olmaktan paçayı sıyırmak mümkün müdür?

Sorel’in, Arendt’in, Schmitt’in bu konularda farklı konumları paylaştığı belirtilebilir. Özellikle politik eylemin statüsüne ve bu eylemin kuruluşlarına dair tasarruflar şiddeti ele alma stratejilerini değiştirmektedir. Şiddeti politik felsefe açısından ele aldığımızda onun yıkan, kuran, bozan, tamir eden özellikleri öne çıkmaktadır. Politik eylemi şiddet olmaksızın düşünmek zor olduğu kadar onu şiddetle tarif etmek de ayrı bir zorluk olarak belirmektedir. Politik amacın şiddet aracını benimsemesi, amaçların dönüşümünden bağımsız kavranamayacağı gibi, bütünüyle sözel performansa dayalı bir kolektiviteyi şiddetsiz politik eylem olarak tarif etmek de bir açmaz olarak görünmektedir. Mevcut kitap tüm bu açmazları temel düzeyde ele almayı vaat etmektedir.

1. BÖLÜM

SALDIRMA VE SALDIRGANLIK HÂLİNDEN ŞİDDETE

Saldırma ve saldırganlık¹ meselesi şiddetten bahsedilecek her konuda bir başlangıç noktasıdır zira şiddetin gündelik dildeki kullanımı çoğu kez saldırganlığın somut pratiklerine gönderme yapmaktadır. Etoloji alanındaki birikimini insan deneyimine uyarlayan Konrad Lorenz'in saldırganlık meselesine yaklaşımı konuyu açmak açısından oldukça önemlidir. Çünkü böylece hem saldırganlık meselesine zoolojik ve biyolojik yaklaşım ele alınacak hem de şiddetin politikliğinin tam da bu yaklaşıma neden tamamıyla indirgenemeyeceğine açıklık getirilecektir. Biyolojik açıklamadan, Sigmund Freud nezdinde psikanalizin keşiflerine geçilecektir. Son olarak ise Frantz Fanon'un -Lorenz'in etoloji anlayışıyla zıtlaşır şekilde- etin ve kemiğin bile nasıl kolonileştirildiği, sömürgeleştirildiği bir toplumsal-politik üretimin mümkün olduğu gösterilecektir. Kısaca bu bölümde amaç farklı saldırganlık perspektiflerine alan açarak şiddetle olan bağlantısını tartışmaktır.

1. Türkçede birçok farklı alandan araştırmacı *agression* (Fr.) için de *agressivité* (Fr.) için de "saldırganlık" terimini kullanmayı tercih etmiş durumdadır. Çeviri önerimiz *agressionun* "saldırma" / "saldırı", *agressiviténin* ise saldırganlık olmasıdır.

İNSANIN SALDIRGANLIK İTKİSİ

İnsanın şiddetle ilişkisi hakkındaki belli bir tutum onun itkilerine ve doğasına referans vermektedir. Bu araştırma şiddetin, insanın bedeniyle, fizyolojisiyle bağıntısı ortaya konularak gerçekleştirilir. Lorenz, birçok dile *Saldırganlık Üzerine* diye kısaltılarak çevrilen², *Das sogenannte Böse, Zur Naturgeschichte der Aggression*³ [Sözde Kötülük, Saldırganlığın Doğa Tarihi Üzerine] (1963) metninde modern insanın saldırgan itkilerinden doğan ve bunlar bastırıldığında ortaya çıkan sorunların altını çizer.

Her şeyden önce Lorenz, araştırmalarında saldırganlık hallerinin nesnel karakterine göndermede bulunur. Onun gözünde insan davranışları tıpkı hayvan davranışlarında olduğu gibi saldırganlık biçimlerini üretir. İnsanın toplumsallaşabilen bir varlık olması demek, kendi toplumsallığı içerisinde bu saldırganlık fiillerini ortadan kaldırdığı anlamına gelmez. Lorenz, şiddetle kötülük özdeşleştirmesine rağmen kitabının başlığında da belirttiği gibi –“Das sogenannte Böse” [Sözde Kötülük]– ahlaki bir değer yargısının ötesinde saldırganlık ve saldırma fenomenine odaklanmaktadır. O, ahlaki ve teolojik yaklaşımdan farklı olarak, insanın doğa tarihinin bir parçası olarak saldırganlık meselesini ele alır. İnsanın ahlakileştirme diline yatkınlığını ise bir yanılısma olarak düşünür.

Lorenz'in okumasında “Trieb” [itki], akıl tarafından indirgenebilir bir alan olarak düşünülmez; hatta bu tarz bir girişimin yetersizliği üzerinde de ayrıca durulur. Çünkü Lorenz açısından

2. Bkz. Konrad Lorenz, *İşte İnsan, Saldırganlığın Doğası Üzerine*, çev. V. Atayman, E. T. Güney, İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2008. Bkz. Konrad Lorenz, *On Aggression*, çev. M. K. Wilson, London ve New York: Routledge.

3. Bkz. Konrad Lorenz, *Das Sogenannte Böse, Zur Naturgeschichte der Aggression*, München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004.